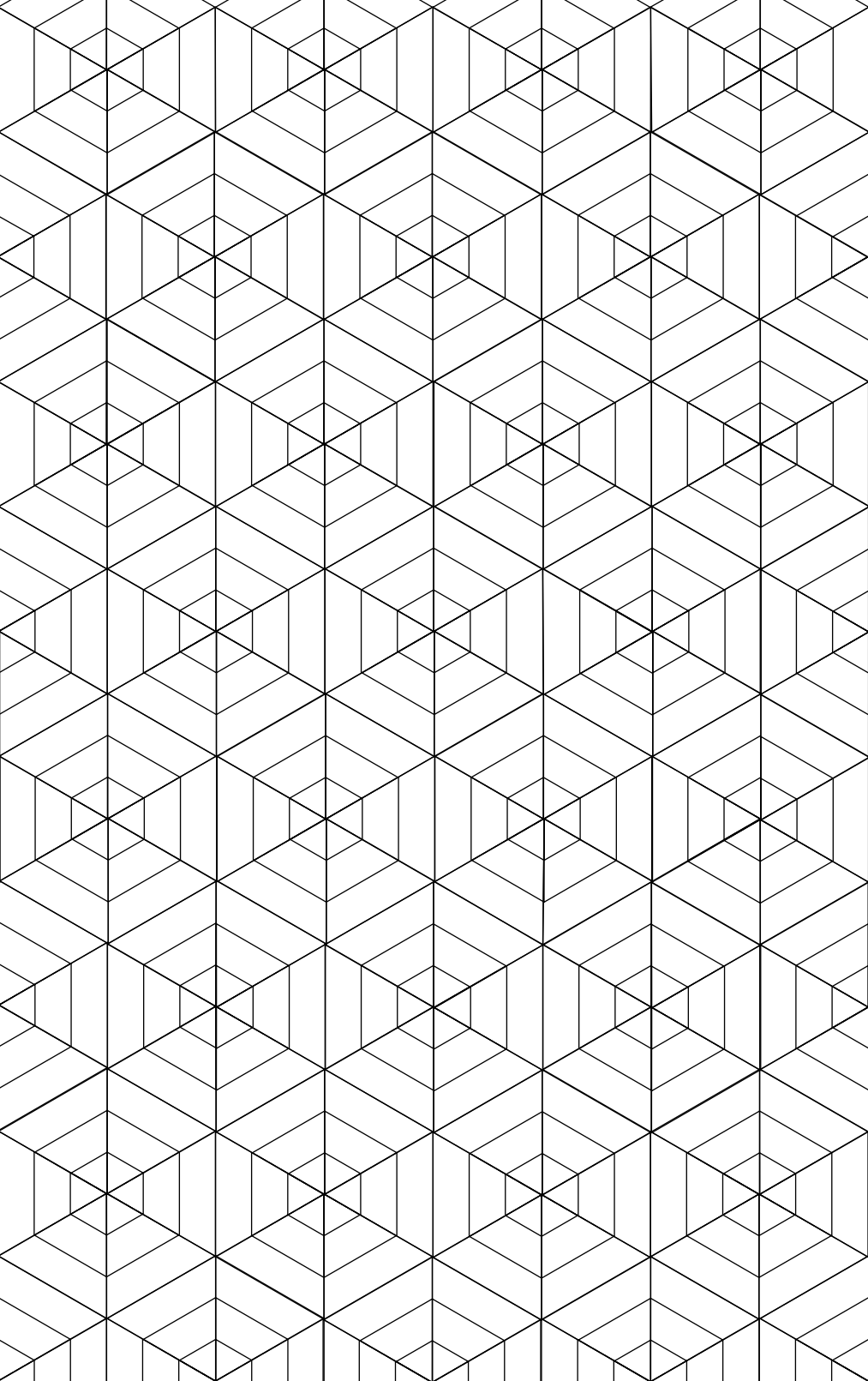

LAURI
JÄRVILEHTO

MONENKIRJAVIA
KUVITELMIA

TAMMI

LAURI
JÄRVILEHTO

MONENKIRJAVIA
KUVITELMIA

TAMMI

Graafinen suunnittelu Sanna-Reeta Meilahti

© Lauri Järvilehto ja Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2014

ISBN 978-951-31-7823-9

Painettu EU:ssa

SISÄLLYSLUETTELO

PROLOGI	11
I TODELLISUUS JA MAAILMA	17
Todellisuus ja tulkinta	19
Tieteen likiarvo	37
Uskonnon ja tieteen kamppailu	54
II UNIEN MAAILMA	77
Totta ja tarinaa	79
Seikkailuja unimaailmoissa	101
Unelmien voima	110
III TULEVAISUUDEN MAAILMA	115
Todellinen ja virtuaalinen	117
Teknologiset todellisuudet	123
Älykkyysräjähdys	131
IV YHTEINEN MAAILMA	143
Kun minästä tulee me	145
Ihmisyiden ytimessä	166
Kohti tulevan ajan maailmaa	176
EPILOGI	189
Kiitokset	195
Kirjallisuus	198

Kerron kohta avaruusaluksista. Sitä ennen pari sanaa.

Tämä kirja kertoo Todellisuudesta.

Keitä me olemme? Miksi me olemme täällä? Minne olemme menossa? Todellisuus ja taru eivät ole niin helposti toisistaan erotettavissa kuin luulemme. Itse asiassa monesti on vaikea sanoa, missä yksi loppuu ja toinen alkaa. Me tarvitsemme kumpaakin.

Tekijät tekevät elämästä mahdollisen.

Tarinankertojat tekevät elämästä arvokkaan.

Tulevaisuus sijaitsee aina ensin tarinassa.

Maaailmaa voi muuttaa kahdella tavalla. Muuttamalla asioita tai muuttamalla ajattelua. Tekemällä tai hyväksymällä. Kaikkea ei voi muuttaa. Mutta siellä missä voi, ehkä pitäisi.

Filosofia on siitä jännä tutkimusala, että siinä mielenkiintoisimmat lauseet päättyvät kysymysmerkkiin – niin kuin filosofisten kysymysten internet-meemissä, jossa Aristoteleen, Nietzschen ja Bertrand Russellin jälkeen räppäri Lil' Jon esittää kaikkein perustavanlaatuisimman filosofisen kysymyksen:

"Häh?"

Jotkut kysymykset ovat mielenkiintoisempia kuin jotkut vastaukset.

No niin. Sitten niistä avaruusaluksista.

Minä olen tulevan itseni muisto.

PROLOGI

Minä rakastan avaruusaluksia. Jonakin päivänä pääsen toivottavasti matkustamaan sellaisella, vaikka sitten vain kiertoradalle saakka. Lapsesta saakka minua ovat kiehtoneet *Tähtien sodan* ja *Star Trekin* alukset, kuumatkat ja Alfa Kentaurin valloitus.

Yksitoistavuotiaana rakensin olohuoneessa kymmenen hengen ruokapöydälle avaruusaseman Legoista. Suurimmat emoalukset olivat lähes puoli metriä pitkiä. Vanhempani olivat tarpeeksi hulluja tai höveleitä antaakseen minun pitää rakennelmani pystyssä yläasteen alkuun saakka.

Avaruusalukset ovat ihania.

Jokunen aika sitten seisoin kesäiltana terassilla katsomassa pikku hiljaa tummuvaa taivasta. Samassa minut valtasi merkittävä tunne: mieleeni piirtyi ajatus siitä, että seison valtamerilaivan kannella ja katson eteenpäin laivan halkomaa merta.

Illan pimetessä esiin piirtyvä tähtitaivas oli tyyni meri.

Laiva jalkojeni alla oli Maa.

Yksi maailman tunnetuimmista valokuvista on avaruudesta otettu kuva maapallosta nimeltä "Blue Marble". Astronautit kertovat, että nähtyään Maapallon avaruudesta käsin heidän suhtautumisensa elämään ja ihmiskuntaan muuttui radikaalisti.

Frank White lanseerasi termin "*overview effect*" – kokonaiskuvaefekti.

Kun Maapallon näkee etäältä, astronautti toisensa jälkeen kertoo ymmärtäneensä, että kuulumme kaikki yhteen. Konfliktit ja maalliset kriisit menettävät merkityksensä. Yhteys toisiin korostuu.

Olemme kaikki osa samaa ihmeellistä maailmaa.

Olemme matkalla, jonka päämäärästä kukaan ei tiedä.

Kuljemme läpi kosmoksen valtavaa vauhtia. Emme koskaan voi palata sinne, mistä olemme tulleet. Maapallon kiertonopeus Auringon ympäri on noin 30 kilometriä sekunnissa. Tunti sitten olimme siis 108 000 kilometrin päässä. Auringon galaktinen vuosi, matka koko galaksin ympäri, kestää 225 miljoonaa vuotta. Lopulta myös itse Linnunrata kieppuu kohti tuntematonta päämäärää.

Tähtitieteilijä ja tieteiskirjailija Carl Sagan sanoi, että meidät on tehty tähtipölystä: "Kaikki kivinen ja metallinen aines, jolla seisomme, veremme rauta, hampaidemme kalsium, geeniemme hiili, on tehty miljardeja vuosia sitten punaisen jättiläistähden sisuksissa. Meidät on tehty tähtiaineesta."

Emme ole vain osa Maapalloa. Olemme osa valtavan suurta maailmankaikkeutta, jossa historialliset säikeet johtavat aina tähtien sisuksiin ja viime kädessä alkuräjähdykseen saakka.

Olemme yhtä aikaa valtavan suuria, jokainen oma maailmankaikkeutensa. Mutta samalla käsittämättömän pieniä.

Maapallosta on otettu myös toinen kuuluisa kuva nimeltään "Pale Blue Dot".

Voyager-luotaimen kaukaa Aurinkokunnan laidalta ottamassa kuvassa Maa on vain pienen pieni sininen täplä mustan avaruuden keskellä. Olemme kosmisia pölyhiukkasia käsittämättömän suuressa maailmankaikkeudessa.

Maailmankaikkeudessa, jota ymmärrämme yhä tavattoman vähän. Maailmankaikkeudessa, joka on lähes yhtä paljon tarinaa kuin todellisuutta.

Maailmankaikkeudessa, jossa seilaamme eteenpäin, niin kuin Buckminster Fuller kerran sanoi, avaruusaluksessa nimeltä Maa.

*

Ukkini kertoi aikanaan kokemuksistaan rintamalla. Kerran hän oli lähtenyt rynnäkköön kahden aseveljen kanssa. Heidän hetken edettyään yksi sotilaista sai osuman luodista ja kaatui. Ei aikaakaan kun toinenkin kuoli vihollisen luoteihin. Kuin ihmeen kaupalla ukki selviytyi ryttäkstä hengissä. Jos joku luodeista olisi lentänyt muutaman sentin lähempänä, hänen elämänsä olisi toveriensa tavoin päättynyt tuohon päivään. Nyt kävi tuuri.

Meidän olemassaolomme – siis sinun ja minun – on kosmisen epätodennäköistä.

Jos ukkini olisi kaatunut rintamalla, ei tätä tekstiä olisi olemassa, koska ei olisi minuakaan; ei liioin äitiäni tai hänen sisaruksiaan. Meidän suvullamme kävi hyvä tuuri siinä, että ukki selvisi hengissä.

Jos laskisimme huviksemme kertoimet kaikille niille läheltä piti -tilanteille, joita ukille ja vaikkapa hänen vanhemmilleen ja isovanhemmilleen on tapahtunut, ei todennäköisyys sille, että ukki päätyi jatkamaan sukua, ole suuren suuri.

Kun tähän vielä ynnätään se, että kullakin hedelmöityksen hetkellä vain yksi tuhansista siittiöistä on onnistunut tehtävässään, todennäköisyys juuri tietyn ihmisen, vaikkapa sinun tai minun, olemassaoloon kutistuu aika olemattomiin.

Sama koskee joka ikistä elossa olevaa ihmistä.

Venytetäänpä aikajännettä vielä tuhat vuotta. Viimeisen tuhannen vuoden aikana sinun esi-isilläsi on käynyt niin kosminen flaksi, että yksikään heistä ei ole kertaakaan möhlännyt niin legendaarisesti, ettei suvunjatkaaminen olisi onnistunut.

Tuhat vuottakin on pikku juttu. Sama hannuhanhimainen tuuri jatkuu kymmeniä tuhansia vuosia – satojatuhansia vuosia, miljoonia. Joskus joku ötökkä on heilutellut antennejään vastakkaisen sukupuolen edustajalle, ja taas on käynyt flaksi. Tästä on seurannut tapahtumaketju, jonka lopputulema olet sinä.

Miljoonien vuosien ajan kiekko on pomppinut lapaan niin, että istut nyt tässä lukemassa.

Jos sinun olemassaolosi on äärettömän epätodennäköistä ja käsittämättömän onnekkaan tapahtumaketjun tulosta, kuinka todennäköistä on, että kaksi tiettyä ihmistä on juuri tiettyinä hetkenä olemassa?

Kerrotaan nyt jo minimaaliseksi jääneet todennäköisyydet keskenään. Lopputulema kutistuu entisestään.

Kun ynnätään kaikki maailman ihmiset yhteen, todennäköisyys siihen, että maailma olisi juuri tällainen lähenee äärettömästi nollaa.

Me elämme mahdottomassa maailmassa.

Mutta täällä silti ollaan.

I
TODELLISUUS
JA MAAILMA

TODELLISUUS JA TULKINTA

China Miévilin loistoromaanissa *Toiset (The City & The City)* päähenkilö Tyador Borlú asuu Beszélin kaupungissa. Beszél on kaksoiskaupunki vähän samaan tapaan kuin Berliini 1980-luvulla – kuitenkin sillä erotuksella, että Beszélin kaksonen Ul Quoma sijaitsee osin samassa tilassa Beszélin kanssa.

Sekä Beszélin että Ul Quoman asukkaat ovat joutuneet opettelemaan "epänäkemään" toisen kaupungin asukit ja rakennukset. He siis pyrkivät aktiivisesti olemaan kiinnittämättä huomiota naapurikaupungin asukkeihin, joita tulee tietysti tämän tästä vastaan kadulla.

Asia on jopa niin, että toisen kaupungin asukkaiden näkeminen, puhumattakaan heihin törmäämisestä kadulla, on maanpetostakin pahempi rikos. Sen seurauksena pahamaineinen organisaatio nimeltä *Breach* nappaa sääntöjä rikkoneet, eikä heistä sen koommin kuulla mitään.

Vaikka Miévilin romaani on puhdasta fiktiota, mekin elämme kaksoismaailmassa. Vaikka elämme vain yhdessä ainoassa todellisuudessa, on yksilöllisistä kokemuksistamme syntynyt jokaiselle

oma ainutlaatuinen tapa tarkastella todellisuutta. Näemme jokainen todellisuuden hiukan eri tavoin.

Tosiasiassa todellisuutta ei juuri tällaisena koe kukaan muu kuin sinä. Jokainen ihminen on konkreettisesti ikkuna ainutlaatuiseen maailmankaikkeuteen – maailmankaikkeuteen juuri sellaisena kuin sinä sen näet. Jokainen meistä on kokonainen maailmankaikkeus.

Kun kuolet, tämä rikas ja ainutlaatuinen tapa tarkastella maailmaa katoaa mukanasi. Siksi elämä on niin arvokasta. Jokainen elämä pitää sisällään kokonaisen universumin.

Todellisuuteen voidaan ottaa äärettömän monenlaisia näkökulmia. Jokainen näistä perspektiiveistä on viime kädessä yksilöllinen maailmankuva, yksilöllinen maailma.

Voimme vaihtaa perspektiiviä hyvin radikaalistikin. Lukeamalla uskonnollista kirjallisuutta ateisti voi löytää yllättäen hengellisen elämän ja kääntyä uskonnolliseksi. Ja toisin päin, raamattuvyöhykkeen farmari voi löytää ahaa-elämyksen Darwiniin tutustumalla.

Tiedemies voi huomata, että koko tieteenhaaran reunaehdot on aseteltu väärin, ja parempi teoria löytyy, kun ne kyseenalaiseetaan kokonaan. Näin teki esimerkiksi Einstein.

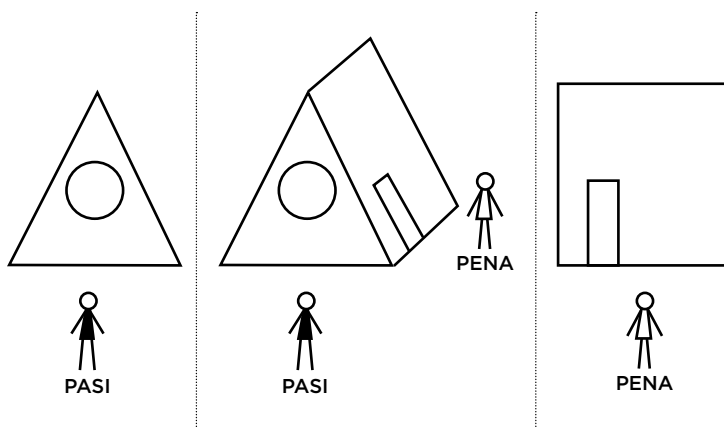
Mutta vaikka näkökulmia on monia, kohdistuu jokainen perspektiivi viime kädessä aina samaan asiaan: siihen todellisuuteen, jossa elämme.

Kuvittele talo, jonka yksi sivu on kolmikulmainen ja toinen sivu neliskanttinen. Pasi seisoo kolmikulmaisella sivulla ja Pena neliskanttisella. Pasi ja Pena ajautuvat loputtomaan nokkapokkaan, koska Pasi on sitä mieltä, että "talo on kolmikulmainen" on tosi, ja Pena sitä mieltä, että "talo on neliskanttinen" on tosi.

Molemmat ovat tietysti oikeassa: talo on kumpaakin riippuen tarkastelukulmasta. Molemmat ovat myös yksimielisiä siitä, että

"talo on pyöreä" ei pidä paikkaansa. Tarkasteltu asiantila kun ei tarjoa kummallekaan tällaista tulkintaa.

Asiat ovat ilman muuta jollakin tavalla, mutta emme koskaan voi lopullisesti ilmaista, miten ne ovat kaikilla mahdollisilla tavoilla tarkasteltuna. Tästä syystä tulkinnanvaraa on aina.

Näkökulmia.

Psykologi J.J. Gibson puhui *affordansseista*, tarjoomista joita todellisuus antaa meille havainnon pohjaksi. Portaat tarjoavat esimerkiksi mahdollisuuden kiipeämiseen ja muki juomiseen. Mutta yhtä kaikki portaita voisi käyttää myös viljelmän perustana ja mukia vaikkapa Lego-ukkojen asuinpaikkana.

Sama esine tai asia voi siis tarjota viime kädessä lukemattoman määrän tapoja tarkastella sitä. Kuten eräässä tutkimuspaperissani aikanaan esitin, joka ikinen esine tarjoaa viime kädessä äärettömän määrän tulkintavaihtoehtoja. Mutta kaikki tulkinnat eivät ole samanarvoisia. Jotkut toimivat paremmin kuin toiset.

Friedrich Nietzsche opetti *perspektivismia*. Me näemme kaikki maailman kullakin hetkellä vain yhdellä tavalla, yhdestä perspektiivistä. Mutta oppimalla ottamaan uusia näkökulmia, opimme näkemään maailman rikkaammin.

Nietzschen mukaan viisaus on kyky nähdä asioita mahdollisimman monesta näkökulmasta yhtä aikaa. Vaikkei kukaan voi kaikkia näkökulmia löytääkään, mitä useammalla tavalla asioita osaa tarkastella, sitä *todempiana* maailman näkee.

Kukaan ei kuitenkaan näe lopullista todellisuutta sellaisena kuin se on, vaan aina jonkinlaisten linssien läpi. Koska jokaisen maailmankuva on ainakin jossakin määrin omanlaisensa, on niiden vertailu vaikeaa. Pyrimme välttämään henkeen ja vereen *kognitiivista dissonanssia*. Leon Festingerin kehittämä ilmaisu tarkoittaa kahta päällekkäistä, keskenään ristiriitaista ajatusta, jotka aiheuttavat epämiellyttävän tunteen. Esimerkiksi että naapurit ovat kauheita öykkäreitä mutta myös tavallaan aika mukavia.

Mielemme palastelee maailman nopeasti loogisesti johdonmukaisiin kahtiajaotteluihin: joko olet puolellamme tai olet meitä vastaan. Tästä huolimatta maailma ei kuitenkaan seuraa aina loogiikan lakeja. Joskus joudumme jopa tunnustamaan, että sinänsä loogiset ennako-oletuksemme olivat vinksallaan.

Monesti erilaiset maailmankuvat eivät kohta. Sitten ateistit ja uskovaiset, muslimit ja kristityt, oikeistolaiset ja vasemmistolaiset ottavat toisistaan mittaa, vaikka olisivatkin pohjimmiltaan hyvin samanlaisia ihmisiä.

Viisauden ennakkoehto on nähdäkseni kyky Nietzschen tapaan tarkastella maailmaa monesta erilaisesta näkökulmasta. Siis kyky hyväksyä, että omalle ajattelutavalle täysin vastakkainen näkökulma voi olla jollakin tapaa hedelmällinen. Se voi ollaärkevin tapa ajatella toisen ihmisen näkökulmasta, mutta se voi olla myös omasta näkökulmastasi täysin ristiriitainen.

**Mistä todellisuutemme muodostuu?
Maailmasta vain puolet on totta ja loput tarua:
ennakkokäsityksiämme, näkökulmiamme ja
ajatuksiamme siitä, miten asioihin suhtaudutaan.**

Lauri Järvilehto kertoo filosofiaan ja tieteelliseen tutkimukseen nojaten, miten tulkitsemme maailmaa ja kokemusta. Perustaa ihmetyksellemme hän etsii niin filosofian klassikoista kuin viime aikojen läpimurtotieteestä. Kirja käsittelee todellisuuden ja tarinan rajankäyntiä, uskonnon ja tieteen kamppailua, unien ja unelmien merkitystä elämässä ja maailman tulevaisuudennäkymiä. Maailmaa voi muuttaa kahdella tavalla: muuttamalla asioita tai muuttamalla ajattelua. Todellisuus on se taustakangas, jolle maalaamme monenkirjavat kuvitelmamme.

Lauri Järvilehto on helsinkiläinen filosofi ja Filosofian Akatemian perustaja. Hän on aiemmin kirjoittanut teokset *Tee itsestäsi mestariajattelija* (2012), *Upeaa työtä* (2013) ja *Hauskan oppimisen vallankumous* (2014).

9 789513 178239

17.3

ISBN 978-951-31-7823-9

KANSI SANNA-REETA MEILAHTI